

OSNOVNE KARAKTERISTIKE ISLAMSKE EDUKACIJE

Elvedin FETIĆ

Sažetak

U radu se govori o karakteristikama i ciljevima islamske edukacije. Odgoj i obrazovanje su dva međusobno isprepletena pojma koji su u islamu posebno nerazdvojivi. U islamu je nedopustivo usvajanje znanja bez odgojne komponente. Problem odgoja i obrazovanja je prisutan u svim zajednicama, institucijama i tiče se svakog pojedinca i zajednice u cjelini. Islam poklanja veliku pažnju učenju, podučavanju i odgoju, o čemu svjedoče brojni kur'anski ajeti i hadisi. Islamska edukacija posjeduje određene specifičnosti jer je ona proistekla iz Objave. Povijest islamske edukacije počinje sa Objavom, prve riječi su naredba za učenje i čitanje. Muslimani su potaknuti ovim riječima uzimali znanje i od ranijih civilizacija i sve to prerađili i utkali u vlastitu civilizaciju. U okviru te civilizacije je i islamska edukacija koja posjeduje vlastite karakteristike i ciljeve. Zato se u ovom radu i daje dužna pažnja osnovnim karakteristikama i ciljevima islamske edukacije.

Ključne riječi: odgoj, obrazovanje, islamska edukacija, karakteristike, ciljevi.

UVOD

Da bi shvatili proces odgoja i obrazovanja u islamu treba znati da je islam cjelokupan sistem života, a ne samo vjera koja reguliše odnose Boga i čovjeka. Odgoj i obrazovanje je proces koji je svojstven samo čovjeku kao jedinom razumnom biću. Međutim, treba znati da je ovaj proces danas opterećen brojnim problemima i napetostima. Savremeno obrazovanje je sve više obrazovanje bez obraza, to jest savremeni čovjek može biti vrlo obrazovan, ali neodgojen. Savremeni obrazovni sistemi se sve više oslobađaju religijskih svjetonazora, priskrbljujući sebi tako pravo da educiraju elitu bez religijskih pogleda.

Kada je u pitanju odgoj i obrazovanje, muslimani cijelog svijeta se nalaze pred vrlo složenim problemima. Oni moraju da riješe mnogobrojne zagonetke i da riješe mnogobrojne probleme koji su ispred njih. Muslimani danas žive prisjećajući se svoje vjerske, kulturne i obrazovne tradicije, ali i ne snalazeći se pred dostignućima Zapada. Oni moraju pronaći izlaz iz tog labirinta, a to nije nimalo ni lahko ni jednostavno. Hvala dragom Bogu pa i u ovom novijem vremenu su živjeli a i žive oni koji žele, mogu i, ubjedeni smo, znaju riješiti dileme i probleme savremenog islamskog svijeta. Ovdje prije svega mislimo na Džemaluddina Afganija, Muhammeda Abduhua, El-Mevdudija, Muhammeda El-Gazalija, ali i na Jusufa El-Karadavija, Sejjida Husejna Nasra, Fazlur Rahmana, Sejjida Nedžiba Attasa. Spisak je svakako mnogo duži, ali mi smo spomenuli samo one mislioce sa čijim likom i djelom smo se imali prilike upoznati i čija djela smo imali priliku iščitavati. Također, treba spomenuti i autore sa ovih prostora koji su pisali o ovoj temi, to su između ostalih Nerkez Smailagić, Husejn Đozo, Ahmed Smajlović, Kasim Dobrača, Nijaz Šukrić i dr.

Cilj ovog istraživanja je istražiti i utvrditi da li islamska edukacija posjeduje neke posebne, samo sebi svojstvene, karakteristike i ciljeve. Ovaj cilj ćemo pokušati operacionalizirati ili konkretizirati kroz pregled i iščitavanje literature koja se bavila islamskom edukacijom. Pretpostavljamo da islamska edukacija ima posebne karakteristike i ciljeve, jer ona počiva i izrasla je na učenju Kur'ana i hadisu Allahova Poslanika s.a.v.s. Tokom našeg istraživanja koristili smo metodu teorijske analize.

Svjesni smo svih svojih slabosti i nemogućnosti da valjano i kvalitetno obradimo ovu temu i da je do kraja razradimo. Smatramo da je za kvalitetniju obradu potrebno iščitati mnogo više literature na arapskom i engleskom jeziku, jer je upravo na tim jezicima napisano mnogo naslova o ovoj temi.

Mi ćemo o njoj pisati iz perspektive nastavnika islamske vjeronauke, jer se tim poslom bavimo i iz tog ugla možemo najbolje da sagledamo proces odgoja i obrazovanja.

ODGOJ I OBRAZOVANJE

Odgoj i obrazovanje su dva međusobno isprepletena pojma da ih je nemoguće sagledavati odvojeno. U našoj pedagoškoj terminologiji gotovo uvijek se koristi termin odgojno-obrazovni proces, iz čega se jasno vidi da su to dva međusobno isprepletena i povezana pojma. Po nekim shvatanjima odgoj je širi pojam od obrazovanja i on sadrži "odgoj u užem smislu" i obrazovanje. Da ne bi dolazilo do zabune šta je "odgoj u užem smislu", a šta "odgoj u širem smislu" kod nas se sve više koristi pojam "edukacija", lat. *educatio* – odgajanje, odgoj, obrazovanje (Anić, Klaić, Domović, 1998: 339). Ovaj izraz se odnosi na jedinstven fenomen, pri čemu se ne razlikuju odgoj i obrazovanje (Bognar, Matijević, 1992: 6).

Međutim, u svakodnevnom životu obrazovanje se koristi kao širi pojam, a odgoj je samo jedan njegov segment. Ako detaljnije razmotrimo odnos ova dva pojma zaključit ćemo da se ovaj međuodnos završava dominacijom obrazovanja. Također, i sami nastavnici u odgojno-obrazovnom procesu više pažnje poklanjaju obrazovnim nego odgojnim zadacima.

Definicija odgoja i obrazovanja

Ne postoji jedna univerzalna definicija odgoja zato što pojedini pedagoški teoretičari daju po nekoliko različitih definicija. Odgoj je podjednako važan i za pojedinca i za društvo u cjelini, jer omogućuje ljudsko oblikovanje svakog čovjeka kao što je omogućio i razvoj ljudskog društva. Profesor Vukasović odgoj definiše kao "proces formiranja čovjeka, izgrađivanja i oblikovanja ljudskog bića sa svim njegovim tjelesnim, intelektualnim, moralnim, estetskim i radnim osobinama. On ima svoje opće, univerzalno, povijesno i individualno značenje" (Vukasović, 1998: 39).

Pored ove definicije koju je dao profesor Vukasović navest ćemo i sljedeću definiciju: "Odgoj označava ljudsku djelatnost s namjerom da se u čovjeku razviju psihičke i fizičke osobine ili osobitosti. Odgoj se uglavnom odnosi na afektivnu ili čuvstvenu stranu čovjekovog ponašanja, tj. oblikovanje stavova, poticanje interesa i razvijanje voljnih osobina" (Cerić, 1998: 55. – 70). Suština odgoja je da odgajatelj pokušava socijalnim radnjama utjecati na psihičke dispozicije odgajnika, tako što će ih po potrebi poboljšavati, održavati na stečenom nivou ili odstranjivati one osobine koje su nepoželjne. Iz navedenih definicija vidimo da je odgoj djelovanje odgajatelja (a on može biti roditelj, učitelj, muallim, ali mora i sam biti odgojen da bi druge odgajao) na odgajnika s određenim ciljem.

Kada je riječ o obrazovanju ono se, u užem smislu, definiše kao proces usvajanja znanja, vještina i navika, a u širem smislu ono još obuhvata i razvijanje psihofizičkih sposobnosti i izgrađivanja znanstvenog pogleda na svijet (Vukasović, 1998: 100). U Pedagoškom leksikonu obrazovanje se definiše kao: “pedagoški proces u kome se stiču i usvajaju znanja, sistemi znanja, vrijednosti i sistemi vrijednosti, izgrađuju navike i umijeća, razvijaju saznanje sposobnosti, osposobljava za samoobrazovanje i stvara osnova za formiranje sopstvenog pogleda na svijet; obrazovanje čini osnovu vaspitanja” (1996: 332). Cilj odgojno-obrazovnog procesa mora biti jasno definisan i precizan, tj. odgajatelj mora znati kakvu ličnost želi izgraditi, odnosno koje osobine treba razvijati, a koje odstranjivati. Ovdje treba naglasiti da osobine koje se podstiču kod odgajnika npr. u Engleskoj ne moraju biti u potpunosti iste kao one koje se podstiču npr. u Iranu. Ipak treba reći da je većina osobina koje se podstiče kod odgajnika univerzalna bez obzira na prostor gdje se odvija odgojno djelovanje.

U pedagogiji se permanentno radi na usvršavanju i osmišljavanju što boljih metoda kako bi se odgojno-obrazovni proces učinio što prodornijim i efikasnijim. Pošto se uvjeti života stalno mijenjaju, a i naša današnja djeca imaju mnogo veće zahtjeve i traže više od svojih učitelja, treba stalno osmišljavati nove mogućnosti za što uspješnije odgojno-obrazovno djelovanje. Tako i muslimani moraju stalno da preispituju i procjenjuju svoj odgojno-obrazovni rad.

Zato ćemo na narednim stranicama pokušati malo osvijetliti odgojno-obrazovni proces u islamu. U ovom radu koristit ćemo sintagmu *islamska edukacija* jer u islamu je odgoj i obrazovanje nešto nerazdvojivo, o čemu će kasnije biti više riječi.

ODGOJ I OBRAZOVANJE U ISLAMU

Islam je vjera koja veliku pažnju poklanja nauci, učenju, učenjacima i učenicima. Od samog svog početka islam je bio na strani znanja i nauke, podsticao je muslimane da uče, a one učene među njima je obavezao na širenje znanja i obrazovanje. Poslanik s.a.v.s. je svakim svojim postupkom nastojao podići nivo obrazovanosti muslimana, a sve to s ciljem širenja odgoja i obrazovanja među muslimanima. Brojni su kur’anski ajeti i hadisi koji govore o vrijednosti nauke, učenjaka, podučavanja i odgoja. U ovom dijelu ćemo navesti samo neke ajete i hadise koji se odnose na ovu temu.

Odgoj i obrazovanje u svjetlu Kur’ana i hadisa

Čitajući i studirajući Kur’an doći ćemo do saznanja koliko on pažnje poklanja učenju, čitanju i saznavanju. Riječ nauka se spominje 80 puta, izvedenice iz ove riječi se spominju na stotine puta, riječi izvedene iz korijena *akl* se spominju 49 puta, pa zatim izvedenice iz korijena *fikh*, *hikmet*... (al-Qaradawi, 2005: 5).

Kao što je poznato, prvi objavljeni ajeti Kur’ana nas upućuju na čitanje. U tim ajetima Allah dž.š. kaže: “Čitaj, u ime Gospodara tvoga koji stvara, stvara čovjeka od ugruška! Čitaj, plemenit je Gospodar tvoj, koji poučava peru, koji čovjeka poučava onome što ne zna” (Sura El-Alek, 1.- 5, prema: Korkut, 1995., svi kur’anski ajeti su prema ovom prijevodu). Iz ovih ajeta jasno vidimo koliko islam potencira učenje i čitanje, prva naredba je naredba o čitanju. Učiti i saznavati je farz, tj. odgajati se i obrazovati je obaveza svakog muslimana.

Allah dž.š. učenjacima daje posebno mjesto, a to se vidi iz sljedećih ajeta: “Allah svjedoči da nema drugog boga osim Njega, - a i meleki i učeni-, i da On postupa pravedno. – Nema boga osim Njega, Silnog i Mudrog “ (Sura Ali ‘Imran, 18)! Allah dž.š. je počeo sa Sobom, zatim spominje meleke, a na trećem mjestu spominje učene, a zar im to nije dovoljno od časti, vrijednosti i poštovanja.

U ovom časnom ajetu Allah dž.š. sa više aspekata ističe znanje i učene:

1. U njemu su učeni uzeti za svjedoke mimo ostalih ljudi.
2. Svjedočenje učenih je navedeno zajedno sa svjedočenjem Uzvišenog i Njegovih meleka.
3. To što ih je Uzvišeni naveo kao svjedoke ukazuje na njihovo poštenje i pravednost.
4. Uzeo ih je Uzvišeni kao svjedoke za najuzvišeniju, najveću i najozbiljniju stvar; svjedočenju da nema boga osim

Allah dž.š. (Ferid, 1999 : 27).

U suri Et-Tevbe, Allah dž.š. nas savjetuje da se iz svake zajednice nekoliko pojedinaca treba uputiti u vjerske nauke i da opominju svoj narod (Sura Et-Tevbe, 122). Mnogi islamski učenjaci ovaj ajet razumiju da svi vjernici ne treba da idu u borbu, već se jedna grupa treba posvetiti izučavanju znanosti da bi mogli opominjati i savjetovati one što su bili u borbi kad se vrate kući.

One koji budu vjerovali i one kojima je dato znanje (učenjaci) Allah dž.š. će uzdignuti na visoke stepene (Sura El-Mudžadele, 11).

Ukazujući na vrijednost učenih, Allah dž.š. naređuje Poslaniku s.a.v.s. da kaže : “Reci ‘Zar su isti oni koji znaju i oni koji ne znaju? Samo oni koji pameti imaju pouku primaju’ (Sura Ez-Zumer, 9)!

Zatim nas Allah dž.š. savjetuje da se Njega od robova Njegovih najviše boje učeni, tj. oni koji imaju ispravno znanje, oni su najbogobojazniji (Sura El-Fatir, 28).

Na odabranost i cijenjenost znanja i nauke upućuje i ajet iz sure Ta-ha, u kojem Allah dž.š. naređuje Poslaniku s.a.v.s. da traži od Njega da mu poveća znanje: "...i reci : 'Gospodaru moj, Ti znanje moje proširi !'" (Sura Ta-ha, 114). Ako je ovakva situacija sa Poslanikom s.a.v.s., pa koliko mi treba da molimo i tražimo znanje.

Kada je riječ o hadisima koji govore o ovoj temi, gotovo je nemoguće naći hadisku zbirku u kojoj nema poglavlja o znanju, nauci, vrijednosti učenja i podučavanja. Ovom prilikom navest ćemo samo nekoliko poznatih hadisa o ovoj temi.

Znanje i razumijevanje vjere je velika blagodat koju Allah dž.š. daje samo onom kome On hoće. Muavija r.a. prenosi da je Allahov poslanik s.a.v.s. rekao: "Kome Allah želi dobro pouči ga i uputi ka spoznaji vjere." (Muttefekun alejhi, prema: El-E'azami, 1994: 174). Ovaj nam se hadis čini posebno značajan danas kada se svako ponosi svojim mišljenjem i stavom bez uvažavanja onih kojim je Uzvišeni Allah darovao znanje i razumijevanje vjere.

Iz područja ahlaka znamo koliko je zavidnost opasna i štetna, ali kad je u pitanju znanje, zavidnost je dozvoljena. U tom smislu Ibn Me'sud r.a. prenio nam je hadis u kojem Poslanik s.a.v.s. kaže : "Zavist nije dozvoljena osim u dva slučaja; u slučaju čovjeka kojem je Allah dao imetak pa ga on troši na putu istine, i u slučaju čovjeka kojem je Allah dao mudrost, pa po njoj sudi i druge njoj podučava." (Muttefekun alejhi, prema: El-E'azami, 1994: 174. Pod ovom zavidnošću se podrazumijeva da želimo i mi takve blagodati pa da postupamo kao navedene osobe. Vlasnici znanja i mudrosti su ti koji imaju blagodat na kojoj im treba zavidjeti, a zar to nije čast i poštovanje prema znanju.

Mnogobrojni su hadisi u kojim se ističe iskazivanje počasti prema onim koji traže znanje. Ovdje ćemo navesti samo sljedeće:

- Od Ebu Hurejre r.a. se prenosi da je Allahov poslanik s.a.v.s. rekao : "Ko krene putem na kom traži nauku, Allah će mu njime olakšati put u džennet." (Muslim, prema: El-E'azami, 1994: 175).
- Od Enesa r.a. se prenosi da je Allahov poslanik, s.a.v.s. je rekao : "Ko izađe da traži nauku, on je na Allahovom putu sve dok se ne vrati." (Muslim, prema: El-E'azami, 1994: 175).
- Ebu Derda r.a. prenosi da je Poslanik s.a.v.s. rekao: "Ko krene putem tražeći na njemu nauku, Allah će mu olakšati put u džennet. I zaista meleki podmeću svoja krila onome koji traži nauku iz zadovoljstva s onim što on radi. Zaista za učenog oprost traže ko je na nebesima i na Zemlji, pa čak i ribe u vodi. Prednost učenog nad pobožnim je kao prednost Mjeseca u odnosu na druge zvijezde. Učenjaci su zaista nasljednici Vjerovjesnika, a Vjerovjesnici nisu ostavili u nasljedstvo ni dinare ni dirheme, nego su ostavili u nasljedstvo nauku, pa ko je uzme, uzео je obilan dio." (Ebu Davud, Tirmizi, prema: El-E'azami, 1994: 175. – 176).

Iz navedenih hadisa možemo izvesti sljedeće zaključke:

- Put traženja znanja je put koji vodi u džennet,
- Onaj ko ide putem nauke je na Allahovom putu,
- Tragaocima znanja Allah dž.š. olakšava put u džennet,
- Meleki su zadovoljni sa onim koji traži znanje i podmeću mu svoja krila,
- Za učenog čine istigfar sva stvorenja na nebesima i na Zemlji,
- Učeni imaju veliku prednost nad ostalim ljudima, a to je samo zbog znanja koje posjeduju, i
- Učenjaci su nasljednici Vjerovjesnika, a imali veće počasti od nasljedstva Vjerovjesnika.

Kolika se čast i značaj ukazuju znanju pokazuje i to što za njega teku sevabi i poslije čovjekovog preseljenja na bolji svijet. Čovjek koji poduči nekog ili ostavi napisano djelo ima sevabe od toga sve dok se ljudi koriste tim znanjem. Potvrdu za ovo nalazimo u hadisu kojeg prenosi Ebu Hurejre r.a., a u kojem se bilježi da je Vjerovjesnik s.a.v.s. rekao: "Kada čovjek umre, njegova se djela prekidaју, osim u tri slučaja: ako iza sebe ostavi dobro djelo koje traje, znanje kojim će se drugi koristiti i čestito dijete koje će se za njega moliti." (Muslim, prema: Ferid, 1999: 30).

Allahov poslanik s.a.v.s. je sve ljude na ovom svijetu podijelio na četiri vrste. Najbolja je ona koja posjeduje i znanje i imetak pa tako koristi drugim ljudima. Oni su taj stepen odabranosti postigli upravo znanjem koje ih rukovodi u djelovanju, a upravo je Imami Buharija u svom "Sahihu" jedno poglavlje naslovio kao "Poglavljе o prednosti znanja nad riječju i djelom", želeći time ukazati kako je znanje preduvjet za ispravnost djela.

Ovo je samo nekoliko časnih ajeta i hadisa koji nedvosmisleno pokazuju kolika se čast i poštovanje, u našoj vjeri, ukazuju znanju, učenju, podučavanju, učenjacima i onim koji traže znanje.

Karakteristike islamske edukacije

Pod islamskom edukacijom podrazumijeva se ona edukacija koja se razvijala u okviru islamske civilizacije i koja je po svojoj suštini islamska. Poznato je da su muslimani usvajali i prikupljali znanje iz različitih izvora, ali sve što je preživjelo u okvirima islama prerađeno je i ukomponovano u islamsku civilizaciju. Govoriti o karakteristikama islamske edukacije veoma je teško, jer su rijetki autori koji su na jedan sistematičan način obrađivali ovu temu. Pojedini autori su fokusirani uglavnom na jednu karakteristiku koju su pokušavali detaljnije razraditi. Mi ćemo u ovom radu pokušati

pobrojati osnovne karakteristike ove edukacije, a koristeći se djelima autora koje smo spomenuli u uvodu ovog rada. Prije svega treba napomenuti da je Kur'an osnovni izvor islama kojem se muslimani uvijek vraćaju i obraćaju. On je knjiga koja se uči, čita, ali i koja je riznica mudrosti na kojoj se napajaju svi oni koji su željni znanja i mudrosti. Kur'an je uvijek bio *alfa i omega* svega islamskog obrazovanja i nauke i on je sredstvo pomoću kojeg se razlučuje istina od laži (Nasr, 1994: 119).

Musliman sve što radi u životu radi to u ime Boga, jer je svjestan da sve što uradi u ime nekog/nečeg drugog nema vrijednosti kod Uzvišenog Allaha. Poznat je hadis koji se navodi na početku mnogi hadiskih zbirki, a kojeg prenosi Omer r.a. U tom hadisu Allahov poslanik s.a.v.s. kaže: "Poslovi se cijene samo prema namjerama i svakom čovjeku pripada samo ono što je naumio, pa ko se preselio s namjerom da bi ostvario dobro ovoga svijeta ili radi žene kojom bi se oženio, njegova selidba biće ono radi čega se i preselio." (Škapur, 1974: 20). Ovo je hadis kojem islamski učenjaci pridaju veliki značaj i neki kažu da je on trećina islama, a ima i onih koji kažu da je pola islama. Većina islamskih učenjaka smatra da djela nisu ispravna i ne primaju se ako nisu učinjena u ime Allaha dž.š. U islamskoj edukaciji nije legitimno znanje ako nije stečeno u ime Allaha dž.š., jer ajeti prve objave jasno naglašavaju – Čitaj, u ime Gospodara tvoga koji stvara (Sura El-Alek, 1). Bez obzira koliko neki islamski mislilac bio učen i obrazovan, on je svjestan da je samo Allah dž.š. Onaj koji sve zna i koji podučava. Sve znanje dolazi od Allaha dž.š. i On podučava ljude onom što ne znaju. Allah dž.š. je podučio Adema a.s. imenima svih stvari (Sura El-Bekare, 31), podučava Kur'anu (Sura Er-Rahman, 2), podučava čovjeka peru, podučava čovjeka onom što nije znao (Sura El-Alek, 4–5).

Musliman što je učeniji mora biti ponizniji i bogobojažniji, jer Allaha se od Njegovih robova najviše boje učeni (Sura El-Fatir, 28).

Jedna od glavnih karakteristika, po profesoru Fazlur Rahmanu, tradicionalne islamske edukacije je individualna važnost učitelja (2005: 335). On navodi da je učitelj izdavao svjedočanstvo (idžaza) studentu koji bi time bio ovlašten i da sam predaje. Pa i kasnije, kada su osnovane medrese, svjedočanstva su izdavana u ime učitelja, a ne u ime škole. Ovo je vrlo važno, jer je učitelj pratio i odgoj i obrazovanje svojih učenika i nije se dešavalo da učenik dobije svjedočanstvo, a da nije odgojen, što se danas nažalost dešava čak i u našim vjerskim školama.

Sljedeće što je karakteristično za islamsku edukaciju jeste podjela nauke i znanja. Načelno govoreći, glavna podjela znanja je na korisno i nekorisno znanje, tj. ono koje nam pomaže da dođemo do zadovoljstva Uzvišenog Gospodara i ono koje to ne omogućuje. Međutim, postoje specifični pristupi ovom problemu pa ćemo navesti neka mišljenja.

Imami Gazalija govori o pohvaljenom i pokuđenom znanju i govori nam koje je znanje farzi-ajn, a koje farzi-ki-faje. Po njemu ono što bi svaki musliman morao obavezno znati jeste osnovno znanje o islamskim propisima kojim je zadužen, propise o halal i haramu i temelje islamskog vjerovanja. U naše vrijeme to bi bilo da poznaje imanske šarte, islamske šarte i propise o halal i haramu. Zatim, on znanosti dijeli na šerijatske i svjetovne, tj. one koje su usvojene od vjerovjesnika i one koje su spoznatljive razumom, iskustvom, slušanjem i sl. Potom ove druge dijeli na pohvalne, pokuđene i dopuštene (El-Gazali, 2004: 53–81).

Profesor Nedžib Attas govori o dvije vrste znanja: jedno koje je hrana i život duše i drugo koje je opskrba kojom se čovjek snabdijeva u svijetu kako bi mogao slijediti svoje pragmatične ciljeve (2003 : 207). Pod prvim se podrazumijevaju šerijatske znanosti, a pod drugim se misli na svjetovne, prirodne znanosti koje se postižu kroz iskustvo, promatranje i istraživanje. U suštini vidimo da nema razlike između Imami Gazalije i profesora Al-Attasa.

Sličnog mišljenja je i profesor El-Karadavi, koji je govoreći o naukama rekao: "Nauka spomenuta u Kur'anu obuhvata sve nauke koje je čovjek do sada otkrio, koje proučava i koje će tek otkriti i izučavati. Nauka u Kur'anu podrazumijeva sve naučne discipline koje su predmet čovjekovog interesa i jednako obuhvata i svjetovne i vjerske ili teološke." (2009: 14).

Kao što vidimo iz navedenog ovakva podjela znanja i nauke je još jedna specifičnost islamske edukacije.

Sljedeće što je karakteristično za islamsku edukaciju je nerazdvojivost odgoja i obrazovanja. Jedan od sedam velikih grijeha savremene civilizacije je obrazovanje bez odgoja (Cerić, 2009). Islamska edukacija se bavi cijelim čovjekovim bićem, a ne samo obrazovanjem svijesti i zato je u islamu nedopustivo odvajanje obrazovanja od odgoja. Zbog čega je to nedopustivo, najbolje će nam pojasniti sljedeće riječi: "Obrazovanje samo po sebi ne odgaja ljude. Ono ih ne čini slobodnijim, humanijim; ono ih čini sposobnijim, efikasnijim, društveno korisnim. Kao što to historijska praksa pokazuje, obrazovani ljudi, obrazovani narodi, mogu biti predmet manipulacije i mogu poslužiti zlu, ali tada znatno efikasnije od zaostalih." (Izetbegović, 1996: 89- 90).

Sintezu odgoja i obrazovanja u islamu najbolje uočavamo na primjeru imanskih i islamskih šarta. Musliman treba da ih zna (da se obrazuje), ali ako ga poznavanje tih osnova naše vjere ne učini boljim čovjekom (ne bude odgojen) ne samo da neće imati koristi, nego ga to znanje još više udaljava od Allahove milosti. Za namaz je rečeno ako čovjeka ne odvraća od loših i pokuđenih djela, on ga još više udaljava od Allahove milosti. Znači nema obrazovanja bez odgoja. Nama treba i odgoj i obrazovanje, jedno bez drugog ne ide. Lijepo je napisao profesor Karić o neophodnosti odgoja i

obrazovanja: "Obrazovanje bez odgoja teži da se pretvori u rušilačku snagu i nad Prirodom i nad ljudskim društvom. Odgoj bez obrazovanja, premda dovodi do moralnog uspravljanja, vremenom jenjava i preobražava se u utjehu kao jedino pribježište. Pri ponovnoj uspostavi ravnomjerja između onoga "kako znati" i toga "kako valja i kako je dobro činiti" potrebno je imati na pameti da obrazovanje kao ni odgajanje nisu procesi koje čovjek jednom zasnava stekne, kao što stekne stalne nakon mliječnih zuba. Obrazovanje i odgajanje jesu dugotrajni i zanačljivi procesi kojima se uvijek treba vraćati i nad njima bdjeti." (2000: 13). Pored navedenih karakteristika treba se također prisjetiti da učenje u islamu nije vremenski ograničeno, to je cjeloživotno učenje ili učenje od bešike do smrti. Isto tako nije određen ni prostor, poznate su riječi da se traži znanje pa makar i u Kini.

Ovo su neke osnovne karakteristike islamske edukacije, ali svakako nisu i jedine. Da bi došli do potpunijeg pregleda treba mnogo više i vremena i sposobnosti.

Ciljevi islamske edukacije

Pored navedenih karakteristika, islamska edukacija se odlikuje i svojim ciljevima. Sticanje znanja nije cilj, to je samo sredstvo za stizanje do cilja. Ciljevi islamske edukacije nisu prolazni, ovosvjetski, oni su dalekosežni i prije svega ahiretski, pa tek onda dunjalučki. Imam Burhanuddin Ez-Zernudži u svom djelu, Ta'limul-muteallim, u poglavlju "Cilj odgoja i obrazovanja", navodi nekoliko principa na kojima se temelji istinski odgoj i obrazovanje, kojem svaki odgajatelj treba da teži, a to su:

1. postizanje Allahovog zadovoljstva (rida),
2. postizanje, prvenstveno, koristi onog svijeta (ahire),
3. otklanjanje neznanja od sebe i drugih, i
4. afirmiranje vjere i borba za njen opstanak (Mehtić, 2009).

U nastavku ćemo nešto detaljnije analizirati navedene ciljeve. Ranije smo istakli, govoreći o karakteristikama islamske edukacije, da musliman sve u životu radi u ime Allaha dž.š. Cilj svakog njegovog djelovanja morao bi biti postizanje Allahovog zadovoljstva. Ovaj cilj je veoma bitan, jer svako ko bude tražio znanje da bi se isticao ili pokazivao pred nezalicama ili da bi svratio pozornost ljudi na sebe, Allah dž.š. će ga uvesti u vatru.

Cilj onog koji traži znanje ne smije biti raspravljanje sa učenicima, stjecanje imetka ili ovodunjalučkih položaja. O ovom govore mnogobrojni hadisi od kojih navodimo samo onaj kojeg nam prenosi Ebu Hurejre r.a., a u kojem je Poslanik s.a.v.s. rekao: "Ko bude izučavao vjerske nauke samo da bi stekao neka ovozemaljska dobra neće osjetiti miris dženneta na Sudnjem danu." (Ebu Davud, Ibn Madže, Ibn Hibban, prema: el-Qaradawi, 2005: 122). Međutim, potrebno je naglasiti da je dozvoljeno učenjaku ili učeniku pored Allahovog zadovoljstva steći neka ovodunjalučka dobra, samo ona ne smiju biti jedini i glavni cilj. Imam ibn el-Kajjim r.a. je, govoreći o najboljim i najkorisnijim ibadetima, naveo i da je najbolji ibadet onaj kojim se želi Allahovo zadovoljstvo (el-Qaradavi, 2000 : 109).

Drugi cilj je postizanje nagrade na onom svijetu, jer je to bolje i vječno. Pametnom čovjeku kada bi ponudili zlatni pehar koji je prolazan, i zemljani pehar koji je vječan, on bi odabrao onaj zemljani zbog njegove vječnosti, a zaista je ahiret zlatan i vječan u odnosu na dunjaluk. Allah dž.š. nam jasno poručuje: "a onaj svijet je bolji i vječan je". (Sura El-A'la, 17). Ovaj svijet je stvoren samo kako bi se njime opskrbili za onaj svijet, ali njegove ljepote nas zavedu pa zaboravimo na svoj cilj i ograničimo se samo na dunjaluk. Onaj ko se zabavi ovim svijetom liči čovjeku koji krene na hadždž, ali se usput zabavi nekim poslom i propusti obavljanje hadždža.

Treći cilj je otklanjanje neznanja od sebe i od drugih. Allah dž.š. nas obavještava da je Poslanika s.a.v.s. poslao kao učitelja svim ljudima. Uzvišeni kaže: "On je neukima poslao Poslanika, jednog između njih, da im ajete Njegove kazuje i da ih očisti i da ih knjizi i mudrosti nauči, jer su prije bili u očitj zabludi." (Sura El-Džumu'a, 2) I sam Poslanik s.a.v.s. je isticao da je poslan kao muallim-učitelj. U mnogim hadisima se navodi prednost učenih ljudi nad neukim, o čemu su ranije navedeni hadisi.

Četvrti cilj islamske edukacije je da se oni koji stječu znanje zalažu za afirmiranje vjere i da se bore za njen opstanak. Truditi se i ulagati napor da Allahova riječ dođe do izražaja je borba na Allahovom putu, i oni koji idu putem nauke trebaju biti ovoga svjesni.

ZAKLJUČAK

Odgoj i obrazovanje su dva međusobno povezana i isprepletena pojma da ih je nemoguće posmatrati odvojeno. Zato je jedno od rješenja koristiti pojam edukacija koji obuhvata i odgoj i obrazovanje. Posebno ovo važi za odgoj i obrazovanje u islamu, jer je u islamu nedopustivo odvajanje ova dva pojma. Obrazovani ljudi bez odgoja mogu biti vrlo opasni za ljudski rod, ali i za prirodu u cjelini. Odgojen čovjek, ali neobrazovan, može odisati ljepotom duše i lijepim ahlakom,

ali malo može doprinijeti napretku ljudskog roda. Islam veliku pažnju poklanja učenju, čitanju, saznavanju i onim koji uče, studiraju i traže znanje. U Kur'anu se u mnogobrojnim ajetima ističe da samo oni koji imaju znanje i razum primaju Božije savjete i upute. Allahov poslanik s.a.v.s. je također mnogo isticao i govorio o učenju i saznavanju novog. On je i praktično pokazivao kako musliman treba da se edukuje i da prenosi znanje. On je svojim uzvišenim metodama odgojio najbolju generaciju koja je hodila ovom planetom. Njegovi ashabi su bili i obrazovani i odgojeni, jednom riječju, bili su educirani. Oni su izgradili jedan cjelokupan sistem koji je poslije izvršio snažan utjecaj na savremene tokove odgoja i obrazovanja. Islamska edukacija insistira na sticanju znanja samo u ime Boga i samo je to znanje legitimno. U tradicionalnoj islamskoj edukaciji individualna važnost učitelja je bila osnovna karakteristika. Glavna podjela nauke u islamu je na korisnu i nekorisnu. Musliman treba da usvaja svako znanje koje će mu omogućiti bolji život na ovom svijetu i postizanje Allahovog zadovoljstva i nagrade na onom svijetu. U islamu je nedopustivo odvajanje odgoja od obrazovanja. Nažalost, danas su i mnoge islamske prosvjetne ustanove zanemarile odgoj zbog čega hitno trebamo pristupiti preispitivanju i procjenjivanju kvaliteta našeg odgojno-obrazovnog rada. Usvajajući znanje musliman mora imati jasan cilj zbog kojeg to čini. On čita, uči i sazna je da bi postigao Allahovo zadovoljstvo, nagradu na onom svijetu, da bi sebi olakšao i uljepšao život na ovom svijetu, i da bi mogao afirmirati našu uzvišenu vjeru i raditi na njenom širenju i opstanku.

Ovim radom osvijetlili smo jedan dio islamske edukacije, ali to svakako nije dovoljno. Za bolji i potpuniji uvid potrebno je uložiti mnogo više i napora i vremena. Da bi dobili cjelovitu sliku o karakteristikama islamske edukacije, potrebno je iščitati i analizirati mnogobrojne naslove na arapskom i engleskom jeziku. Naredna istraživanja trebala bi ponuditi cjelovitiji prikaz islamske edukacije, a to će neminovno otvoriti vrata za nova pitanja. Zato se nadamo da će islamska edukacija, tradicionalna i savremena, biti predmet mnogobrojnih budućih istraživanja.

LITERATURA

a) knjige

1. Anić, Š., Klaić, N., Domović, Ž. (1998), Rječnik stranih riječi, Zagreb: Sani-plus.
2. Al-Attas, S. M. N. (2003), Islam i sekularizam (preveo Džemaludin Latić), Sarajevo: Bosančica-print.
3. Bognar, L., Matijević, M. (1992), Didaktika, Zagreb: Školska knjiga Zagreb.
4. Cerić, M. (1998), Odgoj i obrazovanje, *Takvim za 1998.*, Sarajevo: Rijaset islamske zajednice u BiH.
5. El-E'azami, M.M. (1995). Izbor iz zbirke hadisa "Rijadus-salihin", Travnik: Organizacija za pomoć projektima podizanja džamija.
6. Fazlur, R. (2005), Islam (preveo Nedžad Grabus), Sarajevo: Tugra.
7. Ferid, A. (1999), Bistro more pobožnosti i suptilnosti (prijevod Ebu Muhamed es-Serid), Zenica: Organizacija aktivne islamske omladine.
8. El-Gazali, E. H. (2004), Oživljavanje vjerskih znanosti, knjiga prva, (prijevod Zuhdija Hasanović...), Sarajevo: Bookline d.o.o.
9. Izetbegović, A. (1996), Islam između istoka i zapada, Sarajevo: IP "Svjetlost" Sarajevo d.d.
10. el-Karadavi, J. (2000), Razumijevanje prioriteta (prijevod Salih Hausić), Sarajevo: Bemust.
11. al-Qaradavi, J. (2005), Poslanik s.a.v.s. i nauka (prijevod Amrudin Hajrić), Sanski Most: Medžlis Islamske zajednice.
12. Korkut, B. (1995), Prevod Kur'ana, Zenica: Islamska pedagoška akademija u Zenici.
13. Nasr, S.H. (1994), Tradicionalni islam u modernom svijetu (prijevod sa engleskog Zulejha Ridanović), Sarajevo: Rijaset islamske zajednice u BiH.
14. Pedagoški leksikon (1996), Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
15. Škapur, H. (1974), Buharijina zbirka hadisa, prva knjiga, Prijedor: Odbor islamske zajednice Prijedor.
16. Vukasović, A. (1998), Pedagogija - peto dopunjeno izdanje, Zagreb: HKZ "Mi" Zagreb.

b) časopisi

1. Al-Qaradavi, J. (2009), Nauka i znanje u Kur'anu, *Novi horizonti, časopis za naučnu, kulturnu i duhovnu afirmaciju, broj 116*, str. 14 - 15.
2. Karić, E. (2000), Odgajati i obrazovati, *Novi muallim, časopis za odgoj i obrazovanje, broj 1*, str. 10 - 13.

c) predavanja

1. Bušatlić, I. (2009), Predavanje iz predmeta: Povijest islamskog obrazovanja, Islamski pedagoški fakultet u Zenici, Zenica, 16. 05. 2009.
2. Cerić, M. (2009), Predavanje iz predmeta: Komparativni pristup intelektualnim povijestima islama i Evrope, Islamski pedagoški fakultet u Zenici, Zenica, 22.03. 2009.
3. Mehtić, H. (2009), Predavanje iz predmeta: Kur'anska i hadiska ishodišta odgoja i obrazovanja, Islamski pedagoški fakultet u Zenici, Zenica, 04. 04. 2009.

Summary

الموجز

THE MAIN CHARACTERISTICS OF ISLAMIC EDUCATION

الخصائص الأساسية للتعليم الإسلامي

Elvedin Fetić

ألفدين فيتيتش

This work discusses the characteristics and goals of Islamic education. Upbringing and education are two mutually intertwined terms which are especially inseparable in Islam. In Islam, the acquisition of knowledge without upbringing is unacceptable. The problem of upbringing and education is present in all communities, institutions and concerns every individual and community as a whole. Islam dedicates a great deal of attention to learning, teaching and upbringing, as is testified by numerous Qur'anic verses and hadith. Islamic education possesses certain specific qualities since it emerges from the Revelation. The history of Islamic education begins with the Revelation whose first words are injunctions for learning and reading. Inspired by these words, the Muslims acquired knowledge from earlier civilizations and modified it and weaved it into their own civilization. Within the framework of that civilization is Islamic education which possesses its own characteristics and goals. For that reason this work gives special attention to the main characteristics and goals of Islamic education.

Key words: upbringing, education, Islamic education, characteristics, goals

يتحدث هذا البحث عن خصائص التعليم الإسلامي وأهدافه. إن التربية والتعليم مفهومان متداخلان فيما بينهما. وهما في الإسلام لا يفترقان البتة. فمن غير الجائز في الإسلام خصيل المعرفة بدون العنصر التربوي. وتعاني جميع المجتمعات والمؤسسات من مشكلة التربية والتعليم. سواء على مستوى الفرد أو على مستوى المجتمع. ويعبر الإسلام اهتماماً خاصاً بالتعلم والتعليم والتربية. ويشهد على ذلك عدد كبير من الآيات القرآنية والأحاديث النبوية. ويتميز التعليم الإسلامي ببعض الخصائص. لأنه ينبع من الوحي. فتاريخ التعليم الإسلامي يبدأ مع بداية الوحي. حيث كانت أول كلمات نزل بها الوحي تأمر بالقراءة والتعلم. ولقد شجعت هذه الكلمات المسلمين على طلب العلم فأخذه من الحضارات الأخرى. وعالجوه ونسجوه في حضارتهم. وتضم الحضارة الإسلامية ضمن إطارها الواسع التعليم الإسلامي الذي يمتلك مزاياه وأهدافه الخاصة به. لذلك نجد في هذا البحث الاهتمام منصباً على الخصائص والأهداف الأساسية للتعليم الإسلامي.

الكلمات الرئيسية: التربية، التعليم، التعليم الإسلامي، الخصائص، الأهداف.